

het kader van de ruimere evolutie en geschiedenis van de menselijke activiteiten. Deze laatste evolutie wordt volgens Arendt gekenmerkt door een degradatie en een instrumentalisatie of een ontwaarding van alle dingen tot louter gebruikswaarden en -middelen. Dirk Holemans plaatst deze visie binnen de ruimere context van de politieke filosofie van deze filosofe en toont aan dat, volgens haar, met deze moderne techniekfilosofie en de verhoogde activiteitendrang we van onze overgeleverde tradities worden afgesneden. Deze ontwikkeling noemt Arendt eerder nefast voor de menselijke samenleving.

Met Otto Ullich krijgen we tenslotte een sociologisch-historisch standpunt. Ullich stelt vast dat in onze industriële samenleving de levenskansen en ontplooiingsmogelijkheden van de mensen ongelijk verdeeld zijn. Daarbij zijn er steeds bepaalde groepen die binnen de sociale verhoudingen de lakens naar zich toe weten te trekken. Met de industrialisering krijgt dit fenomeen, dat we kunnen omschrijven als het veiligstellen van de machtsverhoudingen, een nieuwe dimensie. Macht wordt nu bemiddeld door techniek. Het is dus niet de technologie die ons handelen bepaalt, doch wel de bewuste (machts)motieven van een beperkte groep die de technologische ontwikkelingen schragen.

Ik vond dit een prettig werk, dat zeker het beoogde doel bereikt. De auteurs brengen in een klare en duidelijke taal enkele visies rond techniek, technologie en maatschappij tot leven.

Freddy DUTOIT

HET WESTERSE MODEL

S.W. Couwenberg (red.). *Westerse cultuur : model voor de hele wereld ?*, Kampen, Kok Agora (Jaarboek Civis Mundi), 1994, 144 blz. Hfl. 29,50. ISBN 90 391 0601 0.

In deze bundel beschouwingen wordt de vraag aan de orde gesteld welke het bijzondere karakter is van de moderne westerse cultuur en wat haar verhouding tot andere culturen. De westerse cultuur heeft immers de pretentie als model voor de rest van de wereld te dienen en hiermee een wereldomvattend model van beschaving te worden. In zijn bijdrage 'Het westerse project der moderniteit en zijn universele pretenties' gaat S.W. Couwenberg uit van de theorie van de bekende historicus Jan Romein, die de Europese geschiedenis interpreteert als een afwijking van het Algemeen Menselijk Patroon. Die afwijking heeft betrekking op een nieuwe mens- en natuurbeschouwing, waarin de mens niet langer gezien wordt als een van bovenaardse machten afhankelijk groepswezen, maar primair als een vrije en zelfstandige persoonlijkheid, die, geleid door het licht van de rede, eigen lot in handen neemt dank zij een toenemende rationale beheersing van de natuur. Dit beschavingsproject wordt aangeduid als het project der moderniteit. Zoals bekend interpreteert F. Fukuyama de overwinning van het westerse, burgerlijk-liberale concept als het einde van de geschiedenis. Dit concept wortelt in het verlichtingsdenken, dat zoals uit andere bijdragen in deze bundel blijkt, de laatste tijd steeds meer onder druk komt te staan.

Couwenberg wijst erop dat in de westerse optiek van Fukuyama het toekomstbeeld van de niet-westerse wereld in feite een weerspiegeling is van het tot universele norm verheven westers-liberale beschavingsproject. Maar de geloofwaardigheid hiervan wordt aangetast door uitingen van morele decadentie, politieke en ambtelijke corruptie, stijgende criminaliteit, verloedering van het milieu, legitimiteitsverlies van democratisch gekozen gezagsdragers, vèrgaande commercialisering van de samenleving, consumentisme en hedonisme, de ontwikkeling van een nieuwe onderklasse, enzovoort.

Couwenberg bestrijdt terecht de opvatting van sommige theologen, dat allerlei negatieve ontwikkelingen met als dieptepunt de massamoorden in Auschwitz en elders het gevolg zijn van het Verlichtingsdenken dat de menselijke autonomie introduceerde. Behoort Auschwitz als symbool niet veeleer tot de Tegenverlichting, die vasthield aan de feodale, autoritair-hiërarchische beginselen en tradities van het Ancien Régime ?

De schrijver stelt voorts de vraag aan de orde (ook elders in het boek besproken) of politieke democratie en vrije markteconomie steeds hand in hand gaan. Hierover bestaat twijfel. De overgang naar een markteconomie gaat volgens sommige economen gepaard met zoveel problemen, dat een autoritair bewind meer voor de hand ligt zoals bijvoorbeeld blijkt in Taiwan, Zuid-Korea, Singapore en China. Tegen de hegemonie van het westers ontwikkelingsdenken ontwikkelen zich ook tegenkrachten die opkomen voor de handhaving van de eigen identiteit en tradities, zoals het islamitisch fundamentalisme en de specifiek Aziatische en Afrikaanse vormen van democratie en socialisme, die echter veelal zijn uitgelopen op nieuwe vormen van modern autoritarisme.

Twijfel aan het westers-liberale project der moderniteit is ook gerezen tengevolge van de toenemende milieuproblemen. Postmoderne critici beweren, dat het westerse beschavingsproject zijn tijd heeft gehad. Couwenberg bestrijdt dit. Volgens hem is er geen reden, ondanks alle teleurstellingen, de vooruitgangsidee geheel prijs te geven al moet daarover nu meer genuanceerd worden gedacht. Wel signaleert hij nieuwe tegenstromingen, zoals de New Age Movement en een réveil van het nationalisme als reactie tegen het universalisme en kosmopolitisme van het Verlichtingsdenken en het daarop gebaseerde project der moderniteit.

De politicoloog Bart Tromp gaat nader in op de bekende theorie van de Amerikaanse socioloog I. Wallerstein over de ontwikkeling van het moderne wereldsysteem.

De socioloog L. Laeyendecker wijdt bijzondere aandacht aan de problematische kanten van de moderniteit. Traditionele waardenoriëntatie maken steeds meer plaats voor op nut gerichte kosten- en batenanalyses, die alle sectoren van het leven doordringen.

G.A. van der List stelt het actuele probleem van de Aziatische uitdaging aan de orde. Hij erkent dat het Oostaziatische economische wonder vaak samengaat met Aziatisch autoritarisme, waarmee de theorie dat democratie onontbeerlijk is voor economische ontwikkeling ontkracht lijkt. India is de grootste democratie ter wereld, maar een land met ontstellende armoede. Het Aziatisch autoritarisme en collectivisme vormen een duidelijk contrast met het westerse individualisme, dat immers de basis vormt van de westerse moderniteit en het verlichte vooruitgangsgeloof.

De rechtsfilosoof P.B. Cliteur wijdt een boeiende beschouwing aan het vraagstuk van cultuurrelativisme versus universalisme. De cultuurrelativisten verkondigen, dat onze eigen morele code er slechts één is temidden van vele andere. Zij gaan ervan uit dat elk volk,

elke cultuur, de maat aller dingen is. Volgens deze relativisten kunnen universele normen niet bestaan op grond van het feit dat er een oneindige variëteit aan morele codes valt waar te nemen. Deze opvatting heeft belangrijke consequenties: Wanneer we het cultuurrelativisme serieus nemen, kunnen we niet meer stellen, dat de waarden, normen en praktijken van andere culturen in moreel opzicht minderwaardig zijn aan die van ons. Maar — zo zegt Cliteur — bij nadere inspectie blijkt het cultuurrelativisme een zwakke theorie te zijn. Hij wil blijven zoeken naar universele normen en waarden, die we niet kunnen miskennen zonder een grove onrechtvaardigheid te begaan tegen de menselijke waardigheid. Menselijke waardigheid, mensenrechten, culturele relativiteit en universaliteit vormen ook het thema van de bijdrage van de filosoof H. Kunneman.

Kritisch ten opzichte van het westerse project der moderniteit is vooral de bijdrage van G. Huizer, die dit project beziet vanuit een Derde Wereld-filosofie. Huizer vraagt zich af of het westerse wereldbeeld (mechanistisch bepaald vooruitgangdenken) met zijn idee van een beheersbare natuur niet toe is aan een fundamentele herziening. In dit verband is ook het artikel van belang van de culturele antropoloog N.O. Kielstra die aandacht wijdt aan de islam en het westerse project der moderniteit. De auteur stelt dat, gezien de economische stagnatie en de aanwezigheid van autoritaire politieke elites in de meeste islamitische landen, niet te verwachten valt, dat zich daar een soort intellectuele openheid manifesteert, waarmee moslims hun eigen plaats in het 'project der moderniteit' zouden kunnen innemen. De filosoof H. Kimmmerle verdiept zich in de onderlinge verhouding tussen de huidige culturen en het einde van de moderniteit.

De felste verdediger van het westers vooruitgangdenken is — zoals ook blijkt uit zijn vorige publikaties — de wiskundige en cultuurfilosoof C.W. Rietdijk. Hij stelt, dat kritiek op de Verlichting, de rede, de utiliteitsmoraal, de technologie en de vooruitgangsgedachte in hoofdzaak beperkt blijft tot een subcultuur van filosofen, die gevoelsmatig afkerig zijn van een moderne industriële maatschappij. Tot deze beperkte groep van anti-modernistische 'nieuwe mandarijnen' rekent hij Lyotard, Foucault, Heidegger, Derrida, Lévi-Strauss en andere existentialisten en structuralisten, die zich tegen de westerse Verlichtingsideeën keren. Deze anti-beweging, die vervalt in drogredenen en incoherentie, belichaamt volgens Rietdijk de ideologisch gecamoufleerde vorm van hedendaags conservatisme, zoals dit in vroegere perioden tot uiting kwam in clericalisme, romantiek, traditionalisme en andere historische oppositie tegen het verlichte, prometheïsche vooruitgangdenken.

Ik kon in deze korte bespreking slechts enkele grondgedachten van de tien bijdragen weergeven. Ik hoop dat uit mijn recensie blijkt dat dit nieuwe jaarboek van *Civis Mundi* uitgebreid aandacht besteedt aan verschillende aspecten van het westerse vooruitgangsgeloof en zijn mondiale betekenis waarbij zowel critici als verdedigers hiervan volledig aan bod komen.

Peter KRUG